

ZNACZENIE FUNKCJI TURYSTYCZNEJ W GOSPODARCE LASÓW PAŃSTWOWYCH NA PRZYKŁADZIE LEŚNEGO KOMPLEKSU PROMOCYJNEGO „LASY RYCHTALSKIE”

Łukasz Nawrot, Marek Szymański

Streszczenie

Rozwój turystyki i korzyści wynikające z koncentracji ruchu turystycznego mogą wystąpić w miejscach, które będą w stanie zainteresować turystę. Wśród nich znajdują się obszary leśne i przyrodniczo cenne. Ich unikatowość oraz funkcje wypoczynkowe są istotnymi motywatorami podróży o charakterze turystycznym. Oddziaływanie funkcji turystycznej na inne funkcje gospodarcze lasów może być zarówno pozytywne, jak i negatywne. Dlatego w pracy dokonano próby określenia znaczenia funkcji turystycznej w gospodarce lasów na przykładzie LKP „Lasy Rychtałskie” poprzez diagnozę eufunkcji i dysfunkcji turystyki na tym obszarze. Pozwoliło to na przedstawienie oddziaływania funkcji turystycznej na inne funkcje gospodarcze lasów oraz ukazanie relacji pomiędzy nimi o charakterze komplementarnym i substytucyjnym. Okazało się, iż ekonomiczne znaczenie turystyki, z punktu widzenia głównych podmiotów zarządzających, ma charakter marginalny, głównie będąc źródłem kosztów.

Słowa kluczowe: funkcja turystyczna, rozwój turystyki, wielofunkcyjna gospodarka leśna

SIGNIFICANCE OF THE TOURIST FUNCTION IN THE IN THE ECONOMY OF THE STATE FOREST ON THE BASIS OF PROMOTIONAL FOREST COMPLEX “LASY RYCHTALSKIE”

Abstract

Development of tourism and benefits from concentration of tourism movement can appear in places which will be able to interest peoples. Forests and nature valuable areas are in these. Their unique value and functions connected to rest are important motivations of tourist trips. But influence of tourist function of the forest at another functions can be as well positive as negative. That is why the aim of the paper is to try to prescribe significance of the tourist function in the economy of the State Forest e.g. Promotional Forest Complex “Lasy Rychtałskie”. Authors made diagnosis of eufunction’s and dysfunction’s of tourism at this area. This let to show influence of tourist function at another economical functions of forest and to show relations between them. These relations can be complimentary or substitute. It was fined small significance of tourist for this area from the point of view of the State Forest Units and another main managers. It is mainly source of costs.

Key words: tourist function, development of tourism, multifunctional forest husbandry

Wstęp

Turystyka jest zjawiskiem przestrzennym i interdyscyplinarnym. Jej rozwój i koncentracja ruchu turystycznego na danym obszarze wiąże się z określonymi korzyściami, które z jednej strony wynikają bezpośrednio z wydatku turysty co wywołuje efekty mnożnikowe, z drugiej strony korzyści dla regionu związane są z podmiotami obsługującymi ruch turystyczny. Turystyka może rozwijać

się w miejscach, które będą w stanie zainteresować turystę dzięki odpowiedniemu natężeniu walorów turystycznych, wśród których znajdują się obszary leśne i przyrodniczo cenne, które zalicza się do obszarów wiejskich bądź nieurbanizowanych (Majewski i Lane 2001). Ich unikatowość oraz funkcje wypoczynkowe są istotnymi motywatorami podróży o charakterze turystycznym. Nie ulega wątpliwości, że funkcja turystyczna może być jedną z istotnych sfer funkcjonowania obszarów leśnych i nieurbanizowanych, także tych o niskim poziomie rozwoju gospodarczego. Wpisuje się to zresztą w szeroko rozumianą politykę regionalną, która zajęła się także zagadnieniem aktywizacji społeczno-gospodarczej obszarów słabych strukturalnie przy pomocy turystyki i tym samym wyrównywania dysparytetów regionalnych (Jędrzejczyk 2000). Należy jednak przy tym pamiętać o charakterystyce obszarów leśnych z punktu widzenia podmiotów pełniących funkcje zarządcze oraz o wielofunkcyjności takiej przestrzeni (Nowak 2001, Zmysłony 2008). Wielofunkcyjność i zintegrowane podejście do lasów znajduje szczególne odzwierciedlenie w Leśnych Kompleksach Promocyjnych (LKP), które powstały w odpowiedzi na potrzebę możliwie jak najlepszego udostępnienia lasu społeczeństwu, w tym w celach turystycznych, i pokazania istoty nowoczesnej gospodarki leśnej. Turystyczne przeznaczenie tego rodzaju przestrzeni znajduje zresztą swoje odbicie w zapisach ustawowych (Ustawa o lasach).

Mnogość funkcji (praca niniejsza nie aspiruje do wymienienia wszystkich) społeczno-gospodarczych pełnionych przez obszary leśne i przyrodniczo cenne pozwala przypuszczać, że nie wszystkie z nich mają charakter komplementarny, co sprawia, że dochodzi do negatywnych interakcji pomiędzy nimi. Jedną z takich funkcji, jest funkcja turystyczna, oddziałująca na inne funkcje gospodarcze Lasów Państwowych (LP) zarówno pozytywne, jak i negatywne. Dlatego celem referatu jest określenie znaczenia funkcji turystycznej w gospodarce LP na przykładzie LKP „Lasy Rychtałskie” poprzez diagnozę eufunkcji i dysfunkcji rozwoju turystyki na tym obszarze. Pozwoli to na przedstawienie oddziaływania funkcji turystycznej na inne funkcje gospodarcze lasów oraz ukazanie relacji pomiędzy nimi o charakterze komplementarnym i substytucyjnym.

Tezy i wnioski referatu postanowiono ukazać na tle wybranego obszaru, LKP „Lasy Rychtałskie”, co ma charakter ilustracji empirycznej i w zamierzeniu nie stanowi próby uogólnienia dla całej populacji, niemniej wzmacnia poczynione obserwacje i nadaje konkluzjom większego uprawomocnienia. Wybrany jako obiekt badań LKP o ogólnej powierzchni 47.643 ha został utworzony 01.07.1996 r. Położony jest w południowej części Wielkopolski. W skład jego skład wchodzi nadleśnictwa Antonin i Syców oraz Leśny Zakład Doświadczalny w Siemianicach Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Na jego terenie znajduje się wiele interesujących obiektów przyrodniczych i kulturowych (Pudlis 2008). Niemniej funkcja turystyczna to nie tylko zbiór atrakcji stanowiących o walorach naturalnych regionu, ale również cała strona podaźowa, której celem jest udostępnienie przestrzeni turystom oraz przyjęcie i zaspokojenie potrzeb związanych z uczestnictwem w ruchu turystycznym.

Charakterystyka funkcji turystycznej na obszarach leśnych

Turystyka na obszarach leśnych jest zrozumiałym zjawiskiem ze względu na atrakcyjność tej przestrzeni. Funkcja turystyczna jest to „działalność społeczno-ekonomiczna miejscowości lub obszaru, która jest skierowana na obsługę turystów, i którą miejscowość lub obszar spełnia w systemie gospodarki narodowej” (Kowalczyk 2001). Jej znaczenie jest więc bardzo szerokie. Wyraźnie dostrzega się dwa obszary oddziaływania turystyki czyli ekonomiczny oraz społeczny. Każdy z nich jest istotny i może być rozpatrywany oddzielnie w odniesieniu do konkretnych obszarów. Szeroki aspekt społeczny wynika z definicji turystyki (porównaj: Przeclawski 1996). Dlatego można wyod-

rębnić bardzo wiele aspektów życia społeczno-gospodarczego, do których może odnosić się turystyka. A jeżeli rozpatruje się turystykę na obszarach leśnych rzecz jasna aspekty te dotyczą i tych obszarów, choć oczywiście nie zawsze wszystkie są na tyle istotne, aby poświęcić im osobny wątek rozważań. Można wyróżnić następujące aspekty turystyki (Alejziak 2000): ekologiczny, ekonomiczny, kształceniowy – poznawczy, kulturowy, przestrzenny, psychologiczny, wypoczynkowy, zdrowotny, społeczny.

Sfery oddziaływania turystyki przenoszą się na obszary leśne. Siła oddziaływania będzie różna w zależności od aspektu, może też być znikoma. Ze względu na cel, charakter oraz możliwości objętościowe tej pracy główne rozważania będą odnosić się do funkcji ekonomicznej turystyki na obszarach leśnych.

Krótko charakteryzując funkcję ekonomiczną należy podkreślić, że dzięki turystyce i napływowi środków pieniężnych możliwy jest rozwój gospodarczy obszaru, dzięki zaangażowaniu w obsługę ruchu turystycznego tworzy się miejsca pracy, rozwijają się handel i usługi oraz powstają podstawowe obiekty gospodarki turystycznej o kapitałochłonnym charakterze takie jak obiekty noclegowe, gastronomiczne, infrastrukturalne. Dzięki napływowi turystów możliwy jest wzrost dochodów miejscowej ludności i budżetu. Dodatkowo zewnętrzny pieniądz wywołuje efekty mnożnikowe, co przyczynia się do rozwoju ekonomicznego. Należy pamiętać, że rozwój podaży turystycznej na obszarach leśnych jest trudny ze względów popytowych, przestrzennych i stoi w sprzeczności z gospodarką leśną. Sytuację tą można zaobserwować w badanym LKP. Świadczy o tym zarówno niewielka liczba obiektów podstawowych gospodarki turystycznej oraz nakłady inwestycyjne na turystykę zadeklarowane przez badane podmioty zarządzające przestrzenią leśną na analizowanym obszarze. To w zasadzie przesądza o ekonomicznej funkcji turystycznej jaka może być realizowana przez region turystyczny. Rozwój funkcji turystycznej w lasach, szczególnie po stronie podaży, jest skorelowany z opłacalnością inwestycji w obiekty, szczególnie o charakterze podstawowym dla gospodarki turystycznej tzn. noclegowe i gastronomiczne. W regionach o przeciętnej atrakcyjności turystycznej jest to utrudnione ze względów popytowych (Nawrot i Zmysłony 2009). Można więc powiedzieć, że dla analizowanego obszaru gospodarcze znaczenie turystyki ma charakter marginalny. Potwierdzają to dane dotyczące poziomu wydatków na turystykę w badanych podmiotach pełniących funkcje zarządcze w lasach (tab. 1). Nie ma w tym zresztą nic dziwnego biorąc pod uwagę fakt, jakie znaczenie ekonomiczne ma funkcja gospodarcza, skoro stanowi o ponad 90% przychodów badanych jednostek. Nie oznacza to jednak, że ekonomiczna funkcja turystyki musi być marginalizowana.

Na ogół, większość turystów oczekuje lasów o złożonej strukturze, przy czym oczekiwania te zmieniają się w czasie, jak to wykazał Lindhagen i Hörnsten (2000). Przyjęty w Polsce model gospodarowania ma na celu zaspokojenie różnych potrzeb zarówno społecznych, jak i gospodarczych. Niemniej jednocześnie ich zaspokajanie jest wewnętrznie sprzeczne ze względu na dużą substytucję funkcji społecznych z gospodarczymi. Warto więc w kolejności krótko przybliżyć tą drugą, aby dalej dokonać stosownego zestawienia funkcji turystycznych z gospodarczą.

Gospodarcze znaczenie lasów

Pożytki płynące z lasów są dwojakiego rodzaju, w postaci surowca drzewnego (użytkowanie główne) i w postaci użytków nieodrzewnych (użytkowanie uboczne). Jednym z ważniejszych pożytków z lasu jest możliwość uprawiania turystyki na obszarach leśnych – jest to pożytek nie materialny, lecz wymierny i możliwy do wyceny. Las stanowi niejako przez sam fakt swego istnienia o możliwości uprawiania turystyki (i równolegle rekreacji).

Tab. 1. Wielkość pozyskania drewna i przychody z działalności gospodarczej oraz wydatki na zagospodarowanie turystyczne w 2007 roku

Table 1. Dimension of harvested wood and profits from economical activity and expenses in the area of tourist management in the year 2007

	Powierzchnia [ha]	Rozmiar pozyskania drewna [m³]	Budżet jednostki (przychody)	Zakres rzeczowy	Wydatki na zagospodarowanie turystyczne
Nadleśnictwo Antonin	19.847,66	78.538*	ok. 12 mln zł	Budowa 2 wiat z grillem	ok. 30 tys. zł
Nadleśnictwo Syców	22.139,61	100.000*	ok. 12 mln zł	Remont 4 parkingów leśnych	ok. 11,2 tys. zł
LZD Siemianice	5.917,09	27.155**	5,4 mln zł	0 zł	0 zł

Źródło: opracowanie własne, na podstawie informacji uzyskanych u badanych podmiotów

Source: own elaboration, according to dates from analyzed units

*) średniorocznie wg planu zarządzania lasu /average for single year according to forest manag. plan/

***) wg sprawozdania z działalności za 2007 rok /according to the report of activity in 2007/

Gospodarka leśna w LP oparta jest o zasady (ustawa o lasach): trwale zrównoważonego gospodarowania, wg uproszczonego planu urządzenia lasu, który może zawierać m.in. wskazania do rozwoju turystyki. Turystyczne zagospodarowanie lasu wiąże się z ponoszonymi przez LP kosztami na zagospodarowanie i waloryzację turystyczną. Wielkość pozyskania drewna, przychodów z działalności gospodarczej oraz wydatki i zakres rzeczowy wykonanych zadań w zakresie turystyki na terenie jednostek wchodzących w skład LKP „Lasy Rychtałskie” w 2007 r. przedstawiono w tab. 1.

Funkcja turystyczna a funkcje gospodarcze lasów – dysfunkcje i eufunkcje

W lasach spełniających zadania ochrony przyrody lub rekreacji zagadnienia produkcji drewna schodzą na plan dalszy, nawet jeśli występuje pozyskanie drewna, to ma ono charakter komplementarny względem pozostałych funkcji. We Francji Lacaze (2000) stwierdził wręcz, że zaspokojenie funkcji produkcyjnej stoi w sprzeczności z funkcją krajobrazową i turystyczną.

W znaczeniu szerokim ruch turystyczny podobnie jak i rekreacyjny na obszarach leśnych może prowadzić do degradacji ekosystemów, wiążąc się z różnego rodzaju szkodami. Szkody w lasach mogą być powodowane umyślnie przez odwiedzających las lub na skutek tylko samej obecności w lesie (przez wydeptywanie). Dużym problemem, chociaż nie do końca wycenionym pozostaje kwestia szkód w lasach spowodowanych ubytkiem wartości surowca drzewnego przez umyślnie działanie „turystów” (np. palenie ognisk w drzewostanach – zwęglenia pni, uszkodzenia pni na skutek odarcie kory).

Odbywająca się w ostatnich latach przebudowa składu gatunkowego drzewostanów prowadzona w związku ze zmianami środowiskowymi oraz zmianami zasad gospodarowania dąży w kierunku zaspokojenia potrzeb turystycznych. Zmiany zmierzają do urozmaicenia składu gatunkowego,

róznicowania struktury wiekowej i przestrzennej. Proces stopniowego postarzania drzewostanów w Polsce (Raport 2007) jest zbieżny z potrzebami turystów.

Rozpatrując okres życia pojedynczego drzewostanu można wyróżnić kilka faz jego rozwoju, o zróżnicowanej atrakcyjności i dostępności dla turysty. Na przykład uprawy i młodniki do wysokości 4 m objęte są stałym zakazem wstępu na mocy ustawy o lasach.

Również do drzewostanów w których prowadzi się pozyskanie drewna, ze względu na niebezpieczeństwo dla człowieka zakazany jest wstęp.

Gospodarka LP uwzględni zachowanie funkcji krajobrazowej lasów, jednak pomimo to mogą zdarzać się wzajemnie nieporozumienia. Jeśli szlak przebiega skrajem drzewostanu podlegającego planowemu pracom leśnym, to na czas prac zrębowych szlak ten będzie albo zamknięty, albo administracja leśna w porozumieniu z zarządcą szlaku wytyczy odcinek omijający ze względów bezpieczeństwa wycinany drzewostan. Lasy Państwowe prowadzą cały szereg zabiegów związanych z tzw. turystycznym zagospodarowaniem lasów. To dzięki powstającym coraz nowym (na koszt LP) obiektom małej infrastruktury turystycznej możemy mówić o turystycznym zagospodarowaniu lasów (Raport 2006). Jest to cenne działanie, które przyczynia się do podnoszenia walorów przestrzeni leśnej w kontekście turystyki.

Charakterystyka występujących zależności i konfliktów na styku turystyki i gospodarki leśnej pozwala na wyciągnięcie wniosków odnośnie znaczenia ekonomicznego turystyki w gospodarce LP, co wiąże się z celem referatu. Nie trudno dostrzec, że funkcja ekonomiczna ma raczej minimalne znaczenie. Decyduje o tym zarówno popytowa strona zjawiska, jak również zaangażowanie podmiotów zarządczych lasami w organizację strony podażowej. Wydaje się więc, że w tym miejscu należy spojrzeć na substytucyjność i komplementarność wymienionych wcześniej funkcji turystycznych w stosunku do funkcji gospodarczej, gdyż ma to kapitalne znaczenie dla marginalnej skali zjawiska. Nietrudno dostrzec, że niewiele funkcji gospodarczych lasów ma charakter komplementarny w stosunku do wszystkich funkcji turystycznych, gdyż nie wywołują negatywnych odczuć u potencjalnego turysty i nie stanowią dla niego zagrożenia. Nie są też one najważniejsze z ekonomicznego punktu widzenia dla funkcjonowania podmiotów skupionych wokół obszarów leśnych. Większość natomiast funkcji turystycznych, w tym funkcja ekonomiczna turystyki w stosunku do funkcji gospodarczych (związanych z pozyskaniem drewna), w zasadzie wzajemnie się wykluczają.

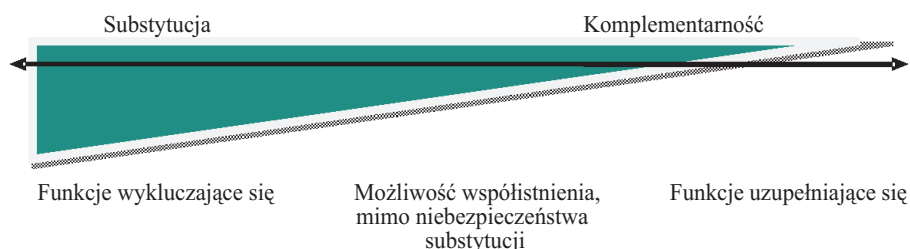
Nie aspirując do stworzenia listy wszystkich możliwych zależności pomiędzy gospodarką leśną a turystyką należy podkreślić, że wyraźnie widoczna jest zdecydowana przewaga funkcji turystycznych, które mają charakter substytucyjny w stosunku do głównej funkcji gospodarczej lasów, jaką stanowi pozyskiwanie drewna w toku realizacji prac zrębowych (ryc. 1). Ramy tego opracowania nie pozwalają na szczegółowe rozwinięcie tego wykresu, niemniej może on stanowić punkt wyjścia do precyzyjnych analiz interakcyjnych i poszukiwania zależności substytucyjnych oraz komplementarnych do wymienionych zakresów tematycznych.

Podsumowanie

Gospodarowanie w polskich lasach odbywa się tak, by minimalizować konflikty na linii gospodarstwa leśnego – społeczeństwo. Społeczeństwo poza oczekiwaniami natury ekonomicznej i materialnej (kierowanymi do LP) oczekuje też spełnienia przez las szeregu zadań związanych z rekreacją i turystyką. Zatem zarówno społeczeństwo jak i administracja leśna współzależą od siebie w pewnym sensie. Współistnienie to nie jest wolne od konfliktów i wydaje się, że skazane na raczej trudną kooperację. Dzieje się tak z wielu względów.

FUNKCJE GOSPODARCZE LASÓW

Pozyskiwanie drewna w toku realizacji prac zębowych

FUNKCJE TURYSTYCZNE LASÓW

Ryc. 1. Funkcje turystyczne i gospodarcze lasów – substytucja i komplementarność

Fig.1. Tourists and economical functions of forests – substitutions and complementarism

Źródło: opracowanie własne

Source: own elaboration

Funkcja turystyczna jest de facto realizowana na obszarach leśnych, które są położone w regionach turystycznych o dużej atrakcyjności turystycznej. W regionach o przeciętnej atrakcyjności, mimo nawet wysokich walorów obszarów leśnych, funkcja turystyczna na obszarach leśnych jest mało znacząca lub poboczna. To sprawia, że główny ciężar nakładów inwestycyjnych na obiekty podstawowe dla gospodarki turystycznej jest ponoszony przez podmioty zaangażowane w produkcyjną funkcję lasów, dla których działalność turystyczna ma charakter uzupełniający, nawet jeśli niejednokrotnie prestiżowy.

Szczególnie widoczne jest to właśnie w regionach o niskiej atrakcyjności turystycznej (a do takich można zaliczyć lasy rychtałskie – na atrakcyjność turystyczną składa się nie tylko atrakcyjność walorów turystycznych, ale i możliwość ich udostępniania wraz z całym zapleczem usługowym). Inwestorzy nastawieni tylko na turystykę mogą mieć obawy o opłacalność swoich projektów.

Rozwój funkcji turystycznej w lasach, szczególnie po stronie podaży, jest skorelowany z opłacalnością inwestycji w obiekty noclegowe i gastronomiczne. W regionach o przeciętnej atrakcyjności turystycznej jest to utrudnione ze względów popytowych. Dla analizowanego obszaru gospodarcze znaczenie turystyki ma charakter marginalny. Potwierdzają to dane dotyczące poziomu wydatków na turystykę w badanych podmiotach pełniących funkcje zarządcze w lasach.

Na obszarach leśnych o dużej atrakcyjności wynikającej z charakteru walorów naturalnych nieskorelowanej z atrakcyjnością regionu turystycznego funkcja turystyczna musi być wspomagana funkcjami komplementarnymi: rekreacyjną, edukacyjną, społeczną. Kompleksy leśne powinny być więc przygotowane na przyjęcie nowych form turystyki, w szczególności turystyki biznesowej, która z jednej strony daje nowe możliwości wykorzystania potencjału lasów, z drugiej strony może być dużym obciążeniem dla lasów i stać w sprzeczności z pozostałymi funkcjami, szczególnie produkcyjnymi.

Otwieranie się na nowe formy turystyki w dużej mierze niweluje zjawisko sezonowości: turystyka edukacyjna, łowiecka, biznesowa zimą; rekreacja i wypoczynek w okresie letnim. Rzecz jasna nie wszystkie postulaty i problemy dają się rozwiązać w sposób prosty i szybki. Pozostają ponadto problemy natury formalno-prawnej, wynikające chociażby ze struktury zarządzania przestrzenią leśną w Polsce, których rozwiązanie jest jednak w rękach nie tylko ludzi nauki, ale i polityki.

Literatura

- Alejski W. 2000. Turystyka w obliczu wyzwań XXI wieku. Albis, Kraków.
- Jędrzejczyk I. 2000. Nowoczesny biznes turystyczny. Ekostrategie w zarządzaniu firmą, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Przełowski K. 1996. Człowiek a turystyka – zarys socjologii turystyki. Albis, Kraków.
- Kowalczyk T. 2000. Geografia turystyki. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Lacaze J.F. 2000. Forest management for recreation and coservation: new challenges. *Forestry*, Vol. 73, No. 2 pp. 137-141.
- Lindhagen A., Hörnsten L. 2000. Forest recreation in 1977 and 1997 in Sweden: changes in public preferences and behaviour. *Forestry*, Vol. 73, No 2, pp. 143-153.
- Majewski J., Lane B.. 2001. Turystyka wiejska i rozwój lokalny. Fundacja Fundusz Współpracy, Poznań.
- Nawrot Ł. 2007. Inwestycje turystyczne w procesie kształtowania produktu turystycznego w regionie. W: Rapacz A. (red.) *Gospodarka turystyczna w regionie: wybrane zagadnienia jej funkcjonowania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
- Nawrot Ł., Zmysłony P. 2009. Międzynarodowa konkurencyjność regionu turystycznego. Od programowania rozwoju do zarządzania strategicznego. Wydawnictwo PROKSENIA, Kraków.
- Nowak A. 2001. Wycena lasów, Wydawnictwo EDUCATERIA Sp. z o.o., Olsztyn.
- Pudlis E. 13 wrót do leśnego królestwa. Przewodnik po leśnych kompleksach promocyjnych. Wyd. II, Częstochowskie Zakłady Graficzne.
- <http://www.lp.gov.pl/media/biblioteka/edukacja/13wrotPL.pdf> data dostępu 29.11.2008r.
- Raport 2007 o stanie lasów w Polsce. PGL „LP”. Warszawa 2008. <http://www.lp.gov.pl/media/biblioteka/raporty/raport-o-stanie-lasow-2007.pdf/view>
- Raport z działalności edukacyjnej Lasów Państwowych w 2006 roku. PGL „LP” Warszawa 2007. http://www.lp.gov.pl/media/biblioteka/edukacja/raport_edukacja_2006/view
- Rozporządzenie MOŚZNiL z 25.08.1992 w spr. szczegółowych zasad i trybu uznawania lasów za ochronne oraz szczegółowych zasad prowadzenia w nich gospodarki leśnej.
- Strona LZD Siemianice <http://www.lzd-siemianice.home.pl/lkp.htm>, dostęp: 23.09.2009r.
- Szmatuła P. 2004. Turystyka a teoria przewag komparatywnych. W: Gołębski G. (red.), *Turystyka w ujęciu globalnym i lokalnym*, ZN AE w Poznaniu nr 53, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań, ss. 15-28.
- Zmysłony P. 2008. Partnerstwo i przywództwo w regionie turystycznym, Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań.

Łukasz Nawrot

l.nawrot@ue.poznan.pl

Katedra Turystyki

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Marek Szymański

marek.szymanski@up.poznan.pl

Wydział Leśny, Katedra Użytkowania Lasu

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu